

forradalomnak minősítik az októberi eseményeket — születésének napján tartóztatták le a szellemi ellenállás vezető alakját, Gimes Miklóst*. A pártvezetés utasította a lapkiadó vállalatokat: december 19-én — január 1-jei hatállyal — mondjanak fel minden szüneteltetett lap munkatársának. Ezzel, 1957 januárjában mintegy ezer újságíró vesztette el állását. A kemény vonal felülkerekedését mutatták a további letartóztatások. Az újságírók képviseleti szervezetével, a MUOSZ-szal azonban a kormány egy ideig még fenntartotta a tárgyalásos viszonyt, amivel rendkívül szűk társadalmi támogatottságán és elismertségén igyekezett oldani valamegyest. 1957. január 2-án a MUOSZ elnökségének küldöttsége felkereste a legfőbb államügyészt, Szénási Gézá, és fölvilágosítást kértek a letartóztatott kollégákról. A későbbiekben követséget menesztettek a Tájékoztató Hivatal vezetőjéhez is az elbocsátásokkal kapcsolatban. Katona Jenő a MUOSZ választmányának beszámolván csak annyit közölhetett: „nagy emberi megértéssel találkoztam”, a küldöttség azonban alapjában nem érte el célját.

A kormány politikai helyzetének megszilárdulásával feloldották a lapok újraindítására kimondott novemberi zárlatot, és december folyamán több, párthűségében meg nem ingott vagy megtért, esetleg korábban félreállított, s így megbízhatónak számító újságíró által szerkesztett újságot alapítottak vagy jelentettek meg újra (Szabad Föld, Esti Hírlap, Érdekes Újság, majd január folyamán a Magyar Újság).

A tárgyalási taktika és a párthű lapok engedélyezése sem hozta meg a kormány számára a kívánt eredményt. A pártvezetés a január 14-i intézőbizottsági ülésen átmenetileg felfüggesztette az „ellenzéki klub”-nak minősített MUOSZ autonómiáját és kinevezett egy kormánybiztost. (A kormány január 18-án döntött a kérdésben, a hivatalos közlemény a lapokban január 19-én jelent meg, ugyanazon a napon, amikor az olvasók értesülhettek a Széna téri felkelők parancsnokainak, Dudás Józsefnek és Szabó Jánosnak a kivégzéséről. Aznap tartóztatták le Háy Gyulát, Lengyel Balázst, Tardos Tibort, Zelk Zoltánt, az újságírók közül pedig Novobáczky Sándort és Lőcsei Pált.)

* Gimes Miklós (1917–1958) újságíró. 1945 után a Szabad Nép, 1954-től a Magyar Nemzet munkatársa. Nagy Imre köréhez tartozott. 1956. október végén Magyar Szabadság címmel lapot indított. November 4. után az Október Huszonharmadika című illegális lapot szerkesztette. 1956 decemberében letartóztatták, a Nagy Imre-perben halálra ítélték és kivégezték. 1989-ben rehabilitálták. (A szerk.)

Ugyancsak ezen az intézőbizottsági ülésen határoztak a Tájékoztató Hivatal mellett működő Sajtótanács felállításáról, valamint a Rádió- és az MTI-nél végrehajtandó tisztogatásokról, amire a következő hónapban sor is került. (A Rádiótól 122 embert bocsátottak el — közülük közel száz főt politikai okokból —, a helyükbe felvett száznál több dolgozó túlnyomó többsége a párt apparátusából érkezett. A Szabad Kossuth Rádió valamennyi volt vezetője az elbocsátottak között volt.)

Az említett Sajtótanács — melynek tagjai a párt néhány vezető kultúrpolitika (Benke Valéria, Szirmai István stb.) mellett a MUOSZ kormánybiztosa és lojális újságírók voltak — fontos szerepet kapott a sajtóirányítás újjászervezésében: egyebek mellett a MUOSZ-ba való felvételi kérelmekről döntött, és a sajtóigazolványok kiadása felett is ez a testület rendelkezett.

A MUOSZ elleni fellépéssel csakúgy, mint az Írószövetség autonómiájának felfüggesztésével (január 18.), a művészeti szövetségek feloszlásával a szellemi élet ellenálló szervezeteit igyekeztek kiiktatni a hazai közéletből.

Az új sajtópolitika pillérei: állami részről a Tájékoztató Hivatal, azonkívül a kommunisták személyes túlsúlya és befolyása a szerkesztőségekben, a Rádió- és az MTI-nél, a kiadóvállalatokban és — 1958-as újjászervezése után — az újságíró-szövetségben is. Mindezekhez járult az újságíróperekkel, bebörtönzésekkel (sőt: Gimes Miklós kivégzésével) megtagogatott „újságírói felelősség”, s az ebből következő öncenzúra eszköze. Ennek a rugalmas, az 1956 októbere előtti irányítási módszerhez képest kifinomultabb, hajlékonyabb és alkalmazkodóbb rendszernek a támaszai közül 1957 elejére már csak a kommunisták dominálta újságíró-szervezet nem állt a Kádár-féle vezetés rendelkezésére.

1957 augusztusában megkezdődtek az újságíró-felülvizsgálatok, melyek során az ellenálló újságírókat megfosztották szakmájuk gyakorlásának előfeltételétől, a MUOSZ-tagságtól, a „bocsánatos bűnök” elkövetőire pedig különböző fokozatú büntetéseket szabtak ki. Az újságíró-felülvizsgálat nyomán elhárult az akadály ennek az „önkormányzatnak” az újjáélesztése útjából is, úgyhogy a küldöttek névsorát és a megválasztandó tisztségviselők listáját előzetesen a pártvezetésben eldöntve 1958. június 2-án megkezdhette működését az újságíró-társadalom demokratikusnak hirdetett szövetsége.

PÓR EDIT –
CSEH GERGŐ BENDEGÜZ

Irodalom és közélet, 1956–58

1956 tavaszára-nyarára feltarthatatlanul virágba borult a magyar művészet és irodalom életfája, amelyet 1948-ban — a Révai József által diktált sztálini „kulturforradalom” vagy „fordulat” idején — brutálisan lecsonkoltak, majdnem az életképtelenségig visszavagdosztak. A művek világában szinte hiánytalanul helyreállt a megszokott folytonosság: az emigrált irodalom kivételével (és a határon túli magyar irodalom egylőre szerény, óvatos jelentkezésével) minden jelentős, korábban elnémított tendencia megszólalt. Újra megjelentek a klasszikus modernségből a *Nyugat első nemzedékének* háttérbe szorított nagyjai, így Füst Milán, Nagy Lajos, Tersánszky Józsi Jenő, Áprily Lajos; a második nemzedékből Szabó Lőrinc, s mellette, mögötte Berda József, Keresztury Dezső, Komlós Aladár, Gyergyai Albert; a keserves sorsú, „lepolgározott” harmadik nemzedék költői: Vas István, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Képes Géza, Rónay György, Csorba Győző, Hajnal Anna, Károlyi Amy és legfőként Weöres Sándor, a prózában pedig Szentkuthy Miklós és Ottlik Géza, továbbá közvetlen követőik, az Újhold „víz alá nyomott” pályakezdő költői: Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Rákos Sándor, Rába György, Végh György, Vidor Miklós, Lakatos István, Szabó Magda és írói: Mándy Iván, Szobotka Tibor, Mészöly Miklós. Visszajött az *avantgárd modernség* Kassák Lajos belső száműzetésének végével, s mellette Pala-szky Ödön, Tamkó Sirató Károly, Csurka Zoltán is szóhoz jutottak. Szenvedéllyel és indulattal tértek vissza a nyilvánosságba az egykori *népi író mozgalomból* a baloldaltól (az 50-es években is bőven szereplő Veres Péter, Szabó Pál, Darvas József, Erdei Ferenc irányzatától) közép- vagy jobb felé álló, perbe vagy gyanúba fogott írók. Különösen fontos volt Illyés Gyula szerepe — akit a megelőző évek pártpolitikai taktikáiban hol „költőfejedelmeként” süvegeltek, hol kerékkötőként kárhoztattak — ám Illyés állásfoglalása 1956 tavaszán már félreérthetetlen volt, a rádöbbentő hatású Dózsa-dramájában és a gépiratban terjedő, majd november 2-án (a költő születésnapján) az Irodalmi Újság forradalmi számában végre

Az Írószövetség újonnan megválasztott elnökségének első ülése az Írószövetség székházában. Zelk Zoltán és Benjámín László, hátul Örkény István az ülésteremben, 1956. szeptember 18.

Darvas József beszél az Írószövetség alakuló gyűlésén, tőle balra: Benke Valéria, Illés Béla, Kállai Gyula. 1959. szeptember 25.

Juhász Ferenc és Nagy László a Magyar Írók Szövetsége alakuló közgyűlésén, 1959. szeptember 24.

(négy évvel a megírás után) nyomtatásban is megjelenő kor-megtélő, hatalmas versében (*Egy mondat a zsamokságról*). Illyés mellett e körben lényeges volt Németh László visszatérése — Sajkód és a hipertónia elzártságából —, az 1956. október 20-án bemutatott *Galilei*-vel. Ekkorra már újra publikálhatott Erdélyi József, Sinka István, Kodolányi János, Tamási Áron, Féja Géza, Tatay Sándor is.

Az íróellenzék: pártszerű bírálat

A legfontosabb szerepet azonban 1956 tavaszán, nyarán és őszén mégsem az említett játsszók az irodalmi életben, hanem azok az elkötelezett, *szocialista írók*, akiket önnön keserűen nyelt rászédettségerzésük, hitében való megcsalottsága, elvakultsága miatti szégyene s nem utolsósorban Révai és segédei kiátkozással felérő, „pártszerű”, „elvi” kritikája és a kikényszerített „önkritika” *íróellenzék*ké kövált. A Rákosi-féle hatalommal szembe forduló íróellenzék vezetői kivétel nélkül régi, meggyőződéses kommunisták voltak. Tulajdonképpen ide tartozott Lukács György is, akinek 1949-es kiátkozásában (az ún. Lukács-vitában) statuálta Révai József a Rákosi-diktatúra kultúrpolitikájának ideológiai kánonját. Közvetlenül, nyíltan az íróellenzék vezetői voltak Déry Tibor, Háy Gyula, Zelk Zoltán, Benjámín László, Aczél Tamás, Méray Tibor, Örkény István, Tardos Tibor, Tamási Lajos, Kuczka Péter, Kónya Lajos, Lukács Sándor. Az íróellenzék szorosabban-lazábban Nagy Imréhez és köréhez kötődött, tagjai baráti, családi, munkatársi kapcsolatban állottak a publicista-politikus Losonczy Gézával, Donáth Ferencel, Gimes Miklóssal, Haraszti Sándorral, Újhelyi Szilárdal, Vásárhelyi Miklóssal, Novobáczky Sándorral.

Az íróellenzék kommunista vezetői még 1956 nyarán-őszén is aggályosan ügyeltek arra, hogy *bírálatukat és reformjavaslataikat* „pártszerű” formában és fórumokon hirdessék. Így lettek — sajátos módon — a magyarországi sztálinista diktatúra elleni forradalom szellemi gócai, a rendszer pártpolitikai intézményei: az írószövetség párttaggyűlése, a Szabad Nép és a pártállalat Hírlapkiadó taggyűlései, valamint a DISZ által szervezett Petőfi Kör.

Október 23. után, a forradalom diadalmas napjaiban, a reformer kommunista írók szellemi irányító szerepüket elsősorban a Nagy Imre-kormányban rövid időre miniszteri rangba került Lukács György és Bibó István révén, valamint az említett politikus-publicista baráti kapcsolatokon, a Szabad Kossuth Rádió és a forradalmi sajtón keresztül érvényesítették. A magyar írók hangja a forradalomban az erkölcsi mementőt jelentette. Ők fogalmazták meg a hazugságok hálójából kiszaba-

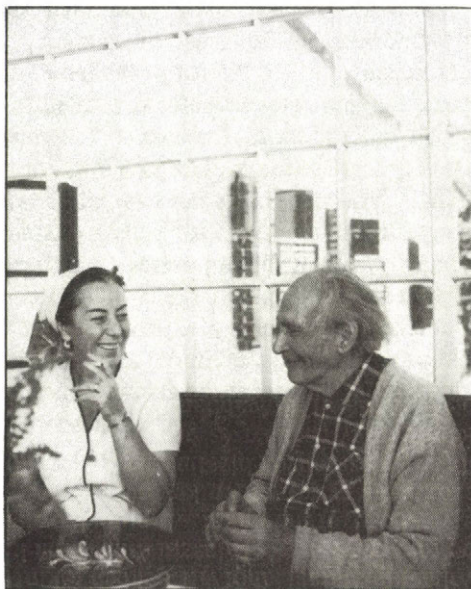
dult rádió beköszöntőjét (Örkény István) éppúgy, mint a szovjet katonai beavatkozás ellen tiltakozva a világ íróihoz és az ENSZ-hez címzett kiáltványokat (Déry Tibor, Háy Gyula).

Össztűz az íróellenzékre

A forradalom idején más szellemi-politikai irányultságú írók is aktivizálódtak. Elsősorban a „népiek”: Veres Péter volt az írószövetség elnöke, ő beszélt október 23-án a Bem szobornál, majd a parlamentnél; az egykori Nemzeti Parasztpártot Petőfi Párt néven újjáalakító „Irányító Testület”-nek tagja lett Illyés Gyula, Németh László, Szabó Lőrinc, Szabó Pál, Tamási Áron és Veres Péter is; az írószövetség november 2-i, rendkívüli taggyűlésén az elnökségbe kooptálták a népiek közül Féja Gézát, Kodolányi Jánost, Keresztury Dezsőt és Sinka Istvánt; az írószövetség utolsó, december 28-i közgyűlésén elfogadott *Gond és hitvallás* meghatározó szerzői Németh László és Tamási Áron voltak. Kisebbségi mértékben szerveződtek, hallatták hangukat, szerepet vállaltak a forradalmi írószövetség fórumain a keresztény polgári hagyomány folytatói (Rónay György) és az Újhold tagjai (Lakatos István, Lengyel Balázs) is.

A forradalom utáni megtorlás azonban főként és elsősorban a volt kommunista íróellenzékre irányult.

Kádár János 1956. november 1-jei, még a forradalmat méltató rádióbeszédében így szólt: „A magyar kommunista írók, újságírók, egyetemisták, a Petőfi Kör fiataljai, munkások, parasztok ezrei, a hazug vádak alapján bebörtönzött régi harcosok az első sorokban küzdöttek a Rákosi-féle önkényuralom és kalandorpolitika ellen.” Nos, 1957-ben az újrászerveződő, szovjet fegyverekre és „tanácsadókra” támaszkodó hatalom ugyanebben a sorrendben szabta ki a büntetéseket, ugyanezért. 1957 januárjában felfüggesztették, majd belügyminiszteri rendelettel feloszlatták az írószövetséget. Nap mint nap, sorozatosan tartóztattak le írókat. Egyeseket „csak” internáltak vagy 6–8 hónapig — ítélet nélkül — vizsgálati fogságban tartottak és „megbízhatatlan”-nak bélyegezve engedték ki. Volt, aki külföldre menekült a büntetés elől — mint Méray Tibor, Aczél Tamás és mások — évtizedekre vagy akár életfogytig hontalanságra, anyanyelvétől megfosztottságra ítélve, esetleg a korábbi emigráns nemzedék tagjaival találkozáskor, és a súlyos szellemi vérvesztésüket jelentően tömeges diák disszidenciával együtt keservesen kínálódva fenntartották a forradalom emlékeit őrző, nyugati magyar irodalom lapjait, műhelyeit (Irodalmi Újság, Új Látóhatár, Magyar Műhely, Itt-ott, Szivárvány stb.).

Déry Tibor és felesége, 1966

A volt kommunista íróellenzék vezetői, Déry Tibor, Háy Gyula, Zelk Zoltán, Tardos Tibor, Molnár Zoltán, Fekete Gyula, Varga Domokos, **Eörsi István** és mások igen súlyos, 5–9 évi börtönbüntetést kaptak. (1990 után megjelent visszaemlékezések szerint a bíróság az ítéletet úgy foglalta fel, hogy Déryt esetleg halálra ítélik; ez amennyire abszurd, épp annyira hihető is a korabeli perek és ítéletek ismeretében.) A letartóztatott írók ügye család manipulációkra is szolgált: 1957 szeptemberében az egykori írószövetség csaknem teljes, szabadlábban lévő tagságától azzal a szóbeli, lebegtetett ígérettel csalták ki az aláírást az ENSZ-nél a „magyar kérdés” napirendre tűzését és „rövidesen” kiengedték a letartóztatott írókat.

Újrindulás: Tűztánc

1957–58-ban az irodalmi élet fölött csönd honolt. Sokan szilenciumra ítéltettek, még többen — a kor legjelentősebb közéleti írói, Illyés Gyula, Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Sarkadi Imre, Sánta Ferenc, Galgóczi Erzsébet és mások — önként, szolidaritásból vállalták a hallgatást. A párthoz mindenképp hűséges kommunista írók — Bölöni György, Mesterházy Lajos, Darvas József, Tolnai Gábor, Gereblyés László, Kardos László — vezetésével, szűk szerzői bázison újjáalakultak az irodalmi intézmények: az Irodalmi Újság hült helyén megindult az Élet és Irodalom, a kihúnyt Csillag helyett a központi folyóirat a Kortárs lett, sorra indultak a vidéki lapok, a forradalom előtti egyetlen szám után immáron folyamatosan adott hírt a világirodalomról a Nagyvilág. A könyvkiadónál — részben még a forradalom előtti, bizakodó légkör-

ben elfogadott kéziratok megjelentetésével — ismét megindult a munka. A megjelent művek színvonalát nem lehet somlósan elítélni, mert a politikától magukat távolabb tartó, kiváló polgári írók — mint Vas István, Jékely Zoltán, Weöres Sándor, Pilinszky János, Ottlik Géza, Mándy Iván — értékes művekkel megjelentek. Ugyancsak megjelenhettek, kevés kivétellel, régebbi műveikkel az egykori népi írók is. A kongó hiánya a közéleti töltésű, realista irodalom terén mutatkozott.

Ezt az űrt kívánta betölteni — a világosnál nagyobb tetsző hangerővel — egy új, szocialista írói kórus. A lírában a *Tűztánc* antológia költői, főként Váci Mihály, Garai Gábor, Ladányi Mihály, a prózában, többek között, Galambos Lajos, Gerelyes Endre, Gáll István. Poétikailag újdonságot nemigen hoztak, de tehetségük meglepte és szándékaik tisztasága kétségtelen. Lényegében a reformer szocialista irodalom 1953 és 1956 közötti hangját folytatták; úgy tetszett, ők megörizhetik, továbbvihetik azt a hitet, amelyet idősebb pályatársaik a börtönökben vagy külföldön vagy a hallgatásban már elveszítettek, azt, hogy a szocializmus — az SZKP XX. Kongresszusa után és 1956 októberének nagy kataklizmájából okulva — megjavítható, emberarcúvá formálható.

Kiegyezés a művelődéspolitikában

1958 júniusára, Nagy Imre és mártírtársai kivégzésével a megtorlás mélypontjára egyszersmind végpontjára érkezett, s megkezdődött az irodalom terén is a „kétfrontos harc”-nak nevezett taktika. Az egyik fronton Losonczy Géza és Gimes Miklós meggyilkolása egyértelműen és közvetlenül az író-újságíró értelmiségnek szóló, megretentő üzenet volt — ugyanakkor megtörtént az elhatárolódás „bal felé” is, például Révai Józseffel és más bosszúvágyó, sztálinista-rákosisista, magyar és külföldi törekvésekkel szemben. Ez a kettősség mutatkozott meg az 1958 augusztusában kiadott *Az MSZMP művelődéspolitikai irányelvei* című programban is. A marxista-lukácsista-zsdanovista frazeológia hasonlósága mögött, lényegében különbözött ez Révai 1948-as „szocialista kulturális forradalom” tervétől, mert nem ideologikus, hanem pragmatikus alapon állt. Sokat beszélt ugyan szocialista realizmusról, pártosságáról, népiségről, de csak beszélt, mert a gyakorlatban a bibliai igéből a kádári konszolidációra testált jelszót — „Aki nincs ellenünk, az velünk van” — aplikálta a művészet területére. Az „ellenséges” ideológiák „kitiltása” helyett egy békésebb, kiegyezéses együttélés lehetőségét kínálta fel.

SZABÓ B. ISTVÁN